

Břidlice v Nížkém Jeseníku

Tímto článkem bych Vás rád seznámil s jedním z fenoménů Nížkého Jeseníku, který jsem podle věku různě vnímal a který mne provází od útlého dětství do současnosti. Tímto fenoménem je břidlice. Provedu Vás mým nazíráním na břidlici a pokusím se Vás „naočkovat“ zájmem o tuto zajímavou horninu i o místa, kde se v minulosti těžila.

Letecký snímek: Obec Jakubčovice nad Odrou s kamenolomem.

Jsem rodákem z Jakubčovic nad Odrou, kde probíhá těžba v jednom z největších kamenolomů v celé republice. Jelikož období reálného socialismu nehledělo tolik na různé bezpečnostní předpisy, poměrně často jsem za svých chlapeckých let s kamarády kamenolom prolézal. V té době jsme ho vnímali spíše jako místo adrenalinových zážitků, než abychom se zabývali tím, co se zde těží a že se zde dají najít i zajímavé kameny. I tak mne již tehdy zaujala břidlice v atypické podobě. Na horní hraně kamenolomu se prováděly skrývky zemin před těžbou a u děle obnažených ploch s odkryvy břidlic se objevovaly jehličkovité břidlice vzniklé roubikovitým rozpadem břidlic. Vzpomínám si, jak nás drobné břidlicové jehličky různé velikosti i zabarvení lákaly k vytváření mozaik. Až později jsem se dozvěděl, že těžaři v kamenolomu takové nadšení pro břidlici nesdílí, poněvadž břidlice v drceném kamenivu (nejcennějším materiálem je droba) výrazně zhoršuje kvalitu stavebního kameniva a tím snižuje i jejich tržby. Dnes už si bez povolení do kamenolomu netroufám vstupovat a ani nikomu jinému to nedoporučuji.

Dalším místem, kde jsem se zprostředkovaně s břidlicí potkával, bylo koryto řeky Odry, v němž se mi vždy líbily po jarních větších vodách obnažené náplavy říčního štěrku z čistých oblázků hornin snesených vodou z celého povodí. U břidlice se o oblázcích nedá ani hovořit, poněvadž si pořád zachovává svůj charakteristický plochý tvar, jen hrany jsou v korytě řeky zaobleny erozí vody. Břidlicové

kamínky nás za mládí sváděly k jejich házení na hladinu Odry a vytváření tzv. žabek. Komu se vícekrát kamínek od hladiny odrazil, ten byl lepší.

Detail kamenitého sedimentu dna řeky Odry.

Jelikož mě příroda a krajina v okolí Jakubčovic n. O. stále více zajímala, moc rád jsem s rodiči vyrážel na víkendové výlety do údolí řeky Odry v okolí Klokočůvku i jinde. Při těchto výletech jsem potkával břidlici v další podobě - v nádherných zátočinách Odry např. u nynějšího penzionu „Švamlův mlýn“, nad poutním místem Skála P. Marie u Spálova nebo ještě výše proti proudu blíže vojenskému prostoru Libavá. Zátočiny na řece Odře jsem vnímal tehdy i dnes jako kouzelná místa, která se navíc hodí k přírodnímu koupání a osvěžení v letním horku.

Kamenité břehy a zátočiny řeky Odry u Klokočůvku (u penzionu „Švamlův mlýn“ a nad Skálou P. Marie) a koupání v nich.

Mimo zátočin Odry mne fascinovala skalní vyhlídka nad Spálovským mlýnem a levým břehem Odry – Orlí hnízdo (nebo též Čížavice) u Klokočova. Je to skalní výchoz tvořený břidlicemi, z něhož je pěkný výhled do údolí Odry a kde by v budoucnosti měla stát betonová hráz vodní nádrže Spálov.

Skalní ostroh Orlí hnízdo (Čížavice) u Klokočova.

V tu dobu jsem začal vnímat i domy a další objekty s břidlicovými střechami, poněvadž venkovská lidová architektura mne spolu s technickými památkami z našeho kulturního dědictví oslovovala vždy nejvíce. Už v době mého mládí těch střech na Odersku nebylo mnoho a do současnosti se jich dochovalo ještě méně. Až později při delších výletech jsem objevil krásu zídek i celých stodol zděných z břidlice, které je možno dodnes obdivovat na Vítkovsku a Budišovsku.

Břidlicový štít dnes již zbouraného výměnku v Klokočůvku.

Břidlicové střechy kostela v Kružběrku.

Kamenný dům v Podlesí.

Mimo výletů jsem rád trávil prázdniny u prarodičů v Klokočůvku, kde jsme podnikali výpravy do okolí. I zde mne okouzly některé zajímavé skalní útvary budované břidlicemi. Jeden z nich – přírodní památku Vrásový soubor u Klokočůvku (některými odborníky nazývaný „Malý Barrandien“) - můžete obdivovat napravo od cesty vedoucí z Klokočůvka údolím řeky Odry k poutnímu místu Skála P. Marie. Jedná se o hluboce provrásněný skalní výchoz tvořený jílovitými břidlicemi, prachovci (siltovci) a drobami s malou skalní dutinou, v níž má podle pověsti sídlit drak.

Přírodní památka Vrásový soubor u Klokočůvku.

Další skalní útvar zvaný „Skalní kniha“ a zajímavý výchoz roubíkovitých břidlic najdete v lese nad levým břehem Pecovského potoka severně od Klokočůvka. U Skalní knihy jsme si hrávali na schovávanou a do Pecova jsme chodili na houby.

Skalní kniha v Pecově u Klokočůvku.

Roubíkovitá břidlice v Pecově u Klokočůvku.

Mimo údolí řeky Odry jsme s tatínkem vyráželi na další vzdálenější zajímavá místa. Okouzila mne magická Švédská skála u Spálova nad pravým břehem řeky Odry nad železniční zastávkou Heřmánky, kterou tvoří skalnatý ostroh z břidlic a kde Lesy ČR s. p. zřídily dřevěný krytý altánek umožňující výhled do údolí Odry k Heřmánkám a k jakubčovickému kamenolomu nebo do údolí říčky Čermné.

Švédská skála u Spálova.

I další „břidlicové“ zajímavosti jsem objevil u městyse Spálova – malé skalní sluje po těžbě pokrývačských břidlic Peklo a Petrovu skálu. Peklo se nachází na lesní cestě nad Skálou P. Marie, kdežto Petrova skála se nachází u levostranného přítoku potoka Suché nad hlavní silnicí vedoucí od Jakubčovic n. O. na Poštát. Petrova skála je nejen podzemním prostorem, ale je zajímavá především pěknou ledovou výzdobou, která se zde vytváří za příhodných podmínek na konci zimy.

Peklo u Spálova.

Ledová výzdoba v Petrově skále u Spálova.

I po absolvování všech škol a nástupu do zaměstnání mi zůstala láska k přírodě a krajině Nízkého Jeseníku. To mne přivedlo spolu s bratrem a kamarády k založení základní organizace ochránců přírody v Odrách a k výkonu funkce strážce přírody při tehdejších Okresním úřadu v Novém Jičíně. V této souvislosti musím zmínit dvě významné osobnosti, které velmi významně ovlivnily můj zájem o přírodu a vlastivědu. Byl jím jednak významný spálovský učitel pan František Šustek a vedoucí Oddělení ochrany přírody a krajiny Referátu životního prostředí Okresního úřadu Nový Jičín pan Oldřich Sobek z Libhoště. Oba svou činností prakticky naplňovali pojem vlastivěda – lásku k regionální přírodě, historii a k památkám. To mne oslovilo, a tak i já bych rád k vlastivědě Oderska a Nízkého Jeseníku přispěl.

S kamarády ochránáři jsme začali systematicky poznávat Odersko i jeho širší okolí. To nás mimo jiné dovedlo i do oderského podzemí opuštěných břidlicových štol na Veselském kopci nad Odrami. V té době jsme ještě moc neřešili nebezpečí takových výprav a obdivovali jsme krásu břidlicového podzemí. Kromě oderských štol nás lákalo podzemí i na Vítkovsku, například v okolí Klokočova a později i Starých Oldřůvek. V roce 1992 jsem začal pracovat na Městském úřadu v Odrách a svůj zájem o přírodu jsem povýšil na zaměstnání. Při profesionální ochraně přírody jsem se mj. dostal k ochraně našich letounů (netopýrů a vrápenců) – jediných létajících savců, a přes ně opět k opuštěným důlním dílům, které tyto chránění živočichové využívají především jako zimní úkryty. Přitom jsem se setkal s odborníky zabývajícími se letouny i podzemím – například se speleology vedenými Josefem Wagnerem z bohumínského spolku Orcus (<http://www.orcus-speleo.cz/>). Ti mají pečlivě prozkoumané podzemí Nízkého Jeseníku a zapojují se do sledování výskytu netopýrů i vrápenců. Později jsem se sám stal členem České společnosti pro ochranu netopýrů – ČESON (<http://www.ceson.org/>), která se ochranou a pozorováním letounů odborně zabývá.

Štola u železniční zastávky Klokočov.

Interiér štoly u Starých Oldřůvek.

Interiér štoly u Starých Oldřůvek.

Mimopracovně jsme s oderskými ochránci přírody (členy ZO ČSOP Odry ev. č. 70/13) pořádali poznávací pěší a cyklistické výlety i autobusové zájezdy do stále větší vzdálenosti od Oder, při nichž jsme poznávali další lokality po těžbě břidlice i jiná zajímavá místa. Při jedné z takových výprav k Černému dolu u Černé ve Slezsku jsme se poprvé setkali s dalším člověkem, pro nějž je břidlice srdeční záležitostí – s RNDr. Stanislavem Staňkem ze Zlatých Hor. S ním a za jeho velké pomoci jsme v letech 1998 a 2001 uspořádali dvě Mistrovství ČR ve štipání břidlice ve Spálovském mlýně, při nichž soutěžili profesionálové i amatéři a i pouzí návštěvníci si mohli štipání břidlice vyzkoušet. Při mistrovství v roce 1998 ve spolupráci s tehdejším Referátem životního prostředí Okresního úřadu v Novém Jičíně došlo k vyhlášení přírodní památky Vrásový soubor u Klokočůvku, pro níž odborné geologické podklady zpracoval právě RNDr. Staňk.

Přírodní památka Černý důl u Čermné ve Slezsku.

Štola u Svatoňovic v době jejího zániku.

Štípání břidlice 2002.

V té době ještě v Nížkém Jeseníku fungovala důlní díla, v nichž se břidlice těžila i zpracovávala. Jedním z nich byla štola u Svatoňovic v údolí říčky Budišovky, kde se v roce 1989 konalo první mistrovství ČSSR ve štípání břidlice. Druhým byl donedávna činný hlubinný důl ve Lhotce u Vítkova. Ten je vybaven klasickou těžní věží a ještě před ukončením provozu bylo možno se např. při pochodech pořádaných městem Vítkovem podívat do jeho podzemí. Smutnou skutečností je, že naši domácí břidlici cenově vytlačila břidlice ze Španělska, z Německa a dokonce i z Číny. Cizí břidlicí se tak pokrývají i střechy památek stojících v Nížkém Jeseníku.

Hlubinný důl ve Lhotce u Vítkova.

Interiér dolu ve Lhotce u Vítkova.

Při výpravách v Nížkém Jeseníku jsem si uvědomil, že místa zaniklé těžby břidlice neslouží jen jako zimoviště netopýrů, ale že v krajině plní i další významné funkce. Areály bývalé těžby břidlice ať v podzemních štolách a dolech, nebo v povrchových lomech byly vždy doprovázeny výsypkami odpadové břidlice, které postupně pohlcuje příroda. V zemědělsky i lesnicky intenzívně obdělávané krajině Nížkého Jeseníku místa bývalé těžby břidlice vytváří ostrůvky přírody, která se zde může poměrně nerušeně vyvíjet. Místa po těžbě břidlice tak nejsou zajímavá jen mineralogicky, geomorfologicky, ale i botanicky a zoologicky a jsou i atraktivní pro rekreaci. Proto si Vám dovoluji představit několik zajímavých lokalit po těžbě břidlic v blízkém i vzdálenějším okolí Oder tak, jak jsem je na poznávacích výpravách vnímal.

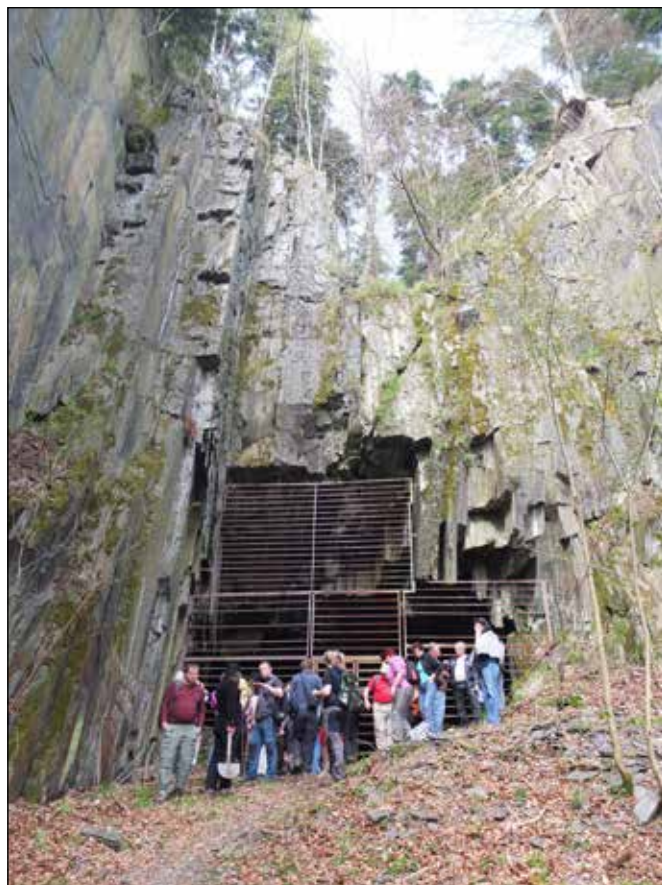

Výsypka zaniklého břidlicového lomu Pastviny u Jiříkova.

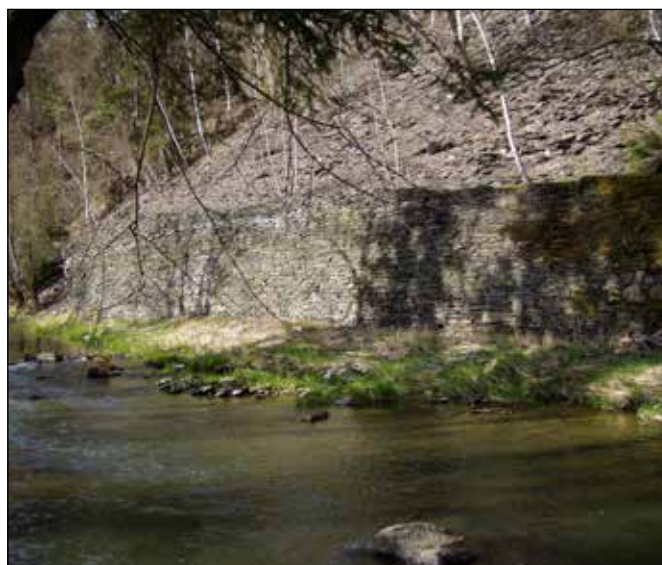

Ostruháček na mateřídoušce v Pastvinách.

Začnu lokalitami zajímavými geomorfologicky. V ohbí řeky Odry se u Starých Oldřůvek na území Vojenského újezdu Libavá nachází štola s jedním z nejmohutnějších vstupů. Štola ve stejně mohutném profilu pokračuje do kopce přes sto metrů. Před štolou můžete obdivovat obrovský odval odpadní břidlice, který končí zídkou nad levým břehem Odry. Poblíž této štoly naleznete po spádnicí ubíhající skalní žebra.

Vstupní portál štoly u Starých Oldřůvek.

Čelo výsypky štoly u Starých Oldřůvek.

Velmi zajímavý lom po povrchové těžbě břidlice se nachází pod Dvorci v údolí říčky Lomnice nad jejím levým břehem. Jedná se o mírně nakloněnou izolovanou skalní stěnu s rovnými stěnami z obou stran odtěženou.

Hlubinné doly s rozsáhlými podzemními prostory jsou atraktivními zimovišti netopýrů a vrápenců, kteří patří ke zvláště chráněným živočichům. Není tak náhodou, že se již roku 1989 stal třípatrový důl s masovým výskytem netopýrů černých – Černý důl mezi Čermnou ve Slezsku a Svatoňovicemi přírodní památkou. Černý důl a další významná zimoviště letounů se po vstupu ČR do Evropské unie staly součástí soustavy Natura 2000 = soustavou chráněných území evropského významu.

Šikmá břidlicová stěna u Dvorců v údolí říčky Lomnice.

Evropsky významná lokalita Zálužná.

Jezírko u železniční zastávky Čermná ve Slezsku.

Přírodní památka Černý důl u Čermné ve Slezsku.

V Nížkém Jeseníku se jedná o tyto Evropsky významné lokality (EVL):

- Čermná – důl potlachový, v údolí Budišovky u Čermenského mlýna (regionálně významné zimoviště netopýra černého), (26)

- Staré Oldřůvky, štola v údolí říčky Budišovky (regionálně významné zimoviště netopýra brvitého a netopýra velkého),

- Štola Jakartovice, štola poblíž Jakartovic (regionálně významné zimoviště netopýra velkého),

- Zálužná, rozsáhlé třípatrové důlní dílo s několika vstupy nad Zálužnou (jedno z pěti nejvýznamnějších zimovišť netopýra černého v ČR),

- Soudkova štola poblíž osady Boňkov mezi Potštátem a Hranicemi (regionálně významné zimoviště vrápence malého).

Jezírko u kružberské přehrady.

Některá stará důlní díla po těžbě břidlice jsou zajímavá botanicky. Tak například v lomech u Svatoňovic můžete na haldách vidět zakořeňování nejnižších větví smrků ztepilých hrřížením. U Kružberské přehrady rostou v opuštěných lomech jalovce obecné a v areálu po těžbě břidlic v místě zaniklé osady Lesy najdete řadu zajímavých a pěkných květin. Haldy u Černého dolu nebo u Velké Střelné ve VÚ Libavá jsou zajímavé výskytem mechorostů a lišejníků.

Řada míst po těžbě břidlice je atraktivní i z hlediska cestovního ruchu. Tak například areály u Čermenského mlýna, v údolí potoka Horníku, u Deštného, u zaniklé vesnice Lesy i jinde jsou využívány trampy k táboření. U Čermenského mlýna a v Jakartovicích vznikly na břidlicových odvalech chatové osady a ve Svobodných Heřmanicích, u Jakartovic nebo v Dalově jsou jezírka vzniklá v povrchových dolech využívána ke koupání.

Při práci v ochraně přírody a krajiny jsem si začal uvědomovat, že místa po těžbě podléhají i nebezpečí postupného zániku. Jestliže mnohá důlní díla za socialismu zanikla coby vhodný prostor pro ukládání odpadů (Klokočov, Lhotka u Vítkova ad.), v současnosti jim hrozí jiné nebezpečí. Jelikož majitelé pozemků s výsypkami v nich vidí laciný a dostupný stavební materiál, využívají je např. pro opravy komunikací (Velká Střelná, Svobodné Heřmanice, Klokočov ad.).

S ohledem na zánik bývalé těžby a postupně mizející výsypky odpadové břidlice vítám všechny snahy o připomínání slavné historie těžby břidlice i jejího uplatnění v každodenním životě. Nenechal jsem si tak ujít většinu akcí zaměřených na propagaci břidlice v místech její historické těžby. Uvítal jsem vznik Městského muzea břidlice v Budišově n. Bud. v roce 1996, které postupně dvakrát obměnilo svou expozici – naposledy byla nejnovější expozice slavnostně otevřena v sobotu 9. 5. 2015. Oceňuji i obě naučné stezky, které místa zaniklé těžby břidlice v okolí Budišova i Vítkova přibližují turistům a cykloturistům.

Poslední sympatickou snahou těžbu břidlice v Nížkém Jeseníku připomínat je projekt „Krajina břidlice“ (<http://www.krajinabridlice.cz/>), se kterou přišlo město Budišov n. Bud. a místní Středisko volného času. Vedení města i tohoto střediska spolu s panem Lumírem Moučkou, Petrem Zahnašem a s dalšími partnery postupně realizují dílčí projekty, kterými přibližují široké veřejnosti historii i současnost břidlice.

Velmi si přeji, aby nízkojesenická břidlice zažila renesanci, aby se obnovila její rentabilní těžba a aby projekt „Krajina břidlice“ zviditelnil Nížký Jeseník na mapě cestovního ruchu v rámci naší vlasti. K tomu přeji všem „břidlicovým“ aktivitám a všem lidem naplňujícím tyto aktivity jen samé úspěchy a zájem stále většího okruhu lidí.

Petr Lelek, jednatel HVŠ a člen ZO ČSOP Odry

Rmen barviřský na haldách v Lesích.

Městské muzeum břidlice v Budišově nad Budišovkou.

Expozice Muzea břidlice v Budišově nad Budišovkou.

Naučná stezka břidlice v Budišově nad Budišovkou.